

SAJTÓKÖZEG ÉS AZ ÚJRAHASZNOSÍTÁS KULTÚRÁJA

– WIRÁGH András. *A háló és az olló: Cholnoky László írásstratégiai és publikálási gyakorlata (1900–1929)*. Budapest: Kijárat Kiadó, 2022, 300 lap –

TÖRÖK ZSUZSA

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
tudományos főmunkatárs

torok.zsuzsa@abtk.hu

ORCID 0000 0002 3275 6342

Az irodalmi szöveg stabilitásával kapcsolatos kételyeinket Wirágh András monográfiája végképp megerősíti. A könyv produktívan kérdőjelezi meg azokat a meggyőződések is, amelyek szerint a 19–20. századi irodalma megismerhető annak könyvformátumban publikált korpuszából. Wirágh értekezése ugyanis hatékonyan csatlakozik azokhoz az irodalomtudományi megközelítésekhez, melyek a könyvformátumú irodalom mellett a 19–20. századi sajtóközeg elsődlegességét hangsúlyozzák az irodalmi intézményrendszer működésének megértésében. Így tehát *A háló és az olló* azt a médiakontextust és azokat a publikációs stratégiákat és lehetőségeket tárja fel, amelyek a szépirodalmi és tudományos szövegek 1884-es jogi szabályozása után is lehetővé tették egyrészt a szerzők számára szövegeik korlátlan utánközlését, másrészt a szerzői kontroll alól kiszabadult szövegeknek a sajtóközegben való szabad vándorlását. A kötetcímbeli *háló* tehát a sajtótermékek architektúrájára, az *olló* pedig e bonyolult rendszeren belül a szövegmozgást lehetővé tevő sajátos szerkesztési módszerre, az önplágiumra vonatkozik. A századforduló, illetve a 20. század első felének sajtóközegében feltételezhetően alig volt szerző, aki kisebb-nagyobb mértékben ne élt volna az olló adta lehetőséggel, ám volt legalább egy valaki, aki a végletekig elvitt használatától sem riadt vissza. Ő e könyv főhőse, Cholnoky László.

Wirágh András könyve azonban nem életrajzi monográfia, fókusza nem Cholnoky életpályájának bemutatása, hanem publikációs gyakorlatának és szövegszerkesztési eljárásainak a feltérképezése. Kanonizációs célkitűzéseket sem kíván megvalósítani, hanem Cholnoky életművén keresztül bizonyos sajtótörténeti és textológiai kérdéseket reflektál kritikusan, illetve a piaci feltételeknek az irodalmi formák szintjén való tükröződését tárja fel. Wirágh meggyőződéssel tagadja azokat a kritikai modelleket, amelyek a nagy szerzők és a magas irodalom kizárólagos értékelésén alapulnak, és hitelesen érvel amellett, hogy az irodalmi rendszer működésének összetett megértéséhez a központi intézmények, kulcsfigurák és kanonikus szövegek mellett a periféria vizsgálata is szükségszerűen tartozik hozzá. Monográfiájában a periféria (mint

sajtóközeg vs. könyvirodalom, Cholnoky László életműve vs. kanonikus szerzők) vizsgálata vezet el a szövegek újrahasznosításának sajátos századvégi és 20. század eleji kultúrájához, illetve e kultúra sajátos működési mechanizmusainak leleplezéséhez. Wirágh a szövegek újra- meg újrafelhasználásának gyakorlatát korántsem diszfunkcionális, hanem a saját feltételei és logikája szerint igen jól működő rendszerként értelmezi. Ebben az elbeszélésben Cholnoky László az újrahasznosítás kultúrájának távolról sem áldozata, hanem aktív résztvevője, alakítója, és mindenekelőtt haszonélvezője. Hiszen miközben, akárcsak kortársai, bizonyos mértékig alá van vetve a sajtópiac sajátos szerkezetének, jócskán profitál is a közeg adta különleges lehetőségekből.

A két nagy szerkezeti egységre bontott narráció Cholnoky első és második pályakezdésének kontextusában beszéli el a századfordulós, illetve a 20. század első felének sajtóközege által nyújtott karrierépítési lehetőségeket és stratégiákat. Cholnoky pályájának első szakasza az 1900–1914, második korszaka az 1915–1929 közötti időszak, a két pályaszakasz közötti nyilvánvaló cezúrát pedig az első világháború kitörése jelenti. A háború, a trianoni békeszerződés és ezzel az ország határainak átrajzolása ugyanis a hadviselés előtti és a századfordulós írói életpályák számára kulcsfontosságú vidéki sajtóhálózat széteséséhez vezetett. Az infrastruktúra széthullásában, érvel Wirágh, a sajtó jogi szabályozásának változásai (az 1912-ben bevezetett előzetes cenzúra), a katonai behívók miatt megváltozott összetételű lapszerkesztőségek, illetve a lapok struktúrájának, rovatbeosztásának változásai mind szerepet játszottak. Márpedig, mint a könyvből kiderül, íróként a századfordulós karrierépítési stratégiák fontos eleme volt a fővárosi kiadványok mellett a vidéki sajtóban való folyamatos jelenlét is. Ez utóbbira a korabeli sajtóközegre jellemző legális és illegális szövegátvételek teremtettek lehetőséget. Mert noha az 1884-es szerzői jogi törvény érvényben volt, ennek betartása jó esetben a könyvirodalom tekintetében volt ellenőrizhető, a sajtóközeg, a háló szövevényessége és áttekinthetlensége nem tette lehetővé a szövegek vándorlásának felügyeletét. A szerzők tehát kisebb-nagyobb változtatásokkal vagy akár változatlanul is korlátlanul utánközölhették írásaikat, de a szövegek, mintegy önálló életre kelve, a szerző tudta nélkül és szándéka(i)tól függetlenül is vándorolhattak a sajtóközegben. A szövegtranszfer legális kereteit a szerző személyes kapcsolatai, a fővárosi és vidéki lapok közötti megegyezések, illetve a hírügynökségekhez hasonlóan működő könyvnyomatos elosztóhálózatokban való jelenlét szavatolta, de az illegális szövegtulajdonítások sem voltak ritkák. A szerzők pedig különböző szövegszerkesztési műveleteket (bővítés, csonkítás, átírás, csere, beszúrás, kivágás stb.) alkalmaztak szövegeik különféle változatokban való köröztetésére a sajtóban. Wirágh András kutatásai azt bizonyítják, hogy a századfordulós szerzői közül Cholnoky László fejlesztette mindezt mesterfokra: folyamatosan és rendszeresen utánközölte, átírta, illetve szövegei kezdőmondatainak megváltoztatásával, a szereplők nevének vagy egyes szavaknak a cseréjével önplagizálta írásait. Csak az indulás éveiben keletkezett 33 elbeszélése szűk másfél évtized alatt 62 címváltozatban és vidéki lapokban számtalan utánközlésben keringett a korabeli sajtóban. Wirágh András monográfiájának legnagyobb erénye, hogy ezt, a korszak sajtójában sokszor kaotikusnak tűnő szövegáramlást koherens rendszerbe

helyezi, a káoszból rendet teremt. Feltérképezi azokat a fővárosi csomópontokat, amelyek Cholnoky László szövegei számára lehetővé tették a fővárosi és vidéki orgánusok közötti szövegtranszfert, és magyarázatot kínál e szövegáramlás Cholnoky (reklámérték) és a vidéki lapok számára (írásanyag, helykitöltést szolgáló adat) való hozadékaira.

A könyv Cholnoky második pályaszakaszára vonatkozó részében a szerző az immár jelentősen átalakult sajtóháló megváltozott működését mutatja be. Mint a vonatkozó fejezetekből kiderül, az 1920 előtt létező országos szövegtranszfer megszűnésével egy jelentősen átpolitizált sajtókörzetben, centralizáló folyamatok közepette a vidéki újságok korábbi szerepét az országhatárokon túl megjelenő lapok és a határon túli regionális központok közötti körbepublikálás veszi át. A tárcarovatból a hétfői lapszámokba kiszorult esztétikai tartalom, Cholnoky esetében pedig 1915–1919 között a napilapok tárcarovata helyett a folyóiratokban való többségi jelenlét a szövegszerkesztés új műveleteit, a bővítést, a kiegészítést, hosszabb írások közlését teszi számára lehetővé. Wirágh András körültekintő szövegelemzése arra is rávilágítanak, hogy a napilapokkal való kapcsolat újrakialakítása után Cholnoky bevett szövegalkotási gyakorlatát hosszabb műfajú szövegeken is teszteli: regényeket is publikál, melyekbe mozaikszerűen gyakran korábbi elbeszéléseit építi be.

S hogy milyen motivációk rejlettek e sajátos, de a századvégi sajtókörnyezetben egyáltalán nem egyedi szöveghasználat mögött? Wirágh Cholnoky László esetében gyakori ihlethiányt és „valami furcsa önimádatot” feltételez, mely időnként attól sem riasztotta vissza szerzőnket, hogy bátyjától, Cholnoky Viktortól tulajdonítson el szövegeket. Mint a monográfiából kiderül, a 19–20. század fordulójának, illetve a 20. század első felének sajtókörzete e számos apró trükköt, csalást és normasértést könnyedén elviselte, de a Cholnokyhoz mérhető túlkapások előbb-utóbb bizalomvesztéshez és esetében végül tragédiához vezettek.

Wirágh András munkája olyan alapkutatás nyomán született meg, amely lenyűgöző forrásismeretről tanúskodik. A könyvvégi melléklet, mely a Cholnoky László szövegeit befogadó időszak kiadványokat tünteti fel, 329 fővárosi, vidéki, határon túli és külföldi napi- és hetilapot, illetve folyóiratot listáz. Aki valaha dolgozott a 19. század második, illetve a 20. század első felének sajtójával, az fel tudja mérni, hogy milyen szédületes mennyiségű lapszám átnézésére van szükség egy ilyen típusú kutatás elvégzéséhez. A keletkezett adatokat a szerző statisztikai és hálózatelemzéssel dolgozta fel, a szövegtestben a narrációt táblázatok és hálózatvizualizációs ábrák teszik látványossá. Mindehhez Cholnoky életműve mellett további öt, Cholnokyval kortárs szerző (Krúdy Gyula, Szini Gyula, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza) publikációs gyakorlatának adatait használja kontrollforrásként és viszonyítási alapként. A *háló és az olló* azonban nem száraz statisztikai adatok gyűjteménye, Cholnoky praxisának számbeli paramétereit ugyanis a szerző szoros összehasonlító elemzése egészítik ki. A publikációs gyakorlatról tett mennyiségi kijelentéseket tehát folyamatos szöveginterpretációk támasztják alá.

A tallózó újságírás az időszaki kiadványoknak a nyomtatási piacon való megjelenésétől kezdve a lapszerkesztés bevett gyakorlata volt. Kisebb-nagyobb terjedelmű híryanagok, tudósítások, ismertetések, szépirodalmi szövegek vándoroltak jelölt és jelöletlen átvételek formájában a periodikák között. Wirágh András monográfiája azt mutatja meg Cholnoky László életművén keresztül, hogy ezt, a szerzői jogi törvény megszületése után is érvényben lévő sajtóközeg nyújtotta lehetőséget adott szerző hogyan használhatta ki a végletekig. A könyv azonban Cholnoky publikációs gyakorlatán túl az irodalomtörténet-írás olyan alapproblémáinak az újragondolására is késztet, mint az eredetiség és a másolat viszonya, illetve az autoritás kérdése. A könyvformátumon alapuló irodalomtörténeti narrációink még csak észlelni sem képesek a másolatoknak, a szövegsokszorozódásoknak és -újrafelhasználásoknak azt a korpuszát, a szöveghasználatnak azt a sajátos kultúráját, amelyre a sajtóközeg teremtett lehetőséget. *A háló és az olló* tehát mind irodalomtörténeti, mind pedig textológiai szempontból releváns és jókora kihívást jelentő kérdéseket feszeget: hogyan beszélhető el a századforduló, illetve a 20. század első felének irodalma egy másolatoktól és szövegahamisításoktól hemzsegő szövegkorpusz nyomán? Hogyan kivitelezhető a szövegváltozatok textológiai megjelenítése, és hol húzható meg a határ a mindegyre felbukkanó újabb meg újabb szövegváltozatok számának feltüntetésekor?